

بررسی وضعیت امنیت غذایی روستاییان و تعیین رابطه آن با مشخصه‌های جمعیت‌شناختی آنان (مورد مطالعه: شهرستان زنجان)

لیلا صفا^{۱*} و اکرم جوزی^۲

(دریافت: ۹۹/۰۳/۰۱؛ پذیرش: ۹۹/۰۶/۳۰)

چکیده

هدف اصلی این تحقیق بررسی وضعیت امنیت غذایی روستاییان شهرستان زنجان و تعیین رابطه آن با مشخصه‌های جمعیت‌شناختی آنان بود. جامعه آماری پژوهش حاضر، تمامی سرپرستان خانوار در مناطق روستایی شهرستان زنجان بود که بر اساس آمار سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۵)، تعداد آن‌ها ۲۵۸۶۴ خانوار گزارش شده است. با توجه به فرمول بارتلت و همکاران (۲۰۰۱)، حجم نمونه ۳۷۹ نفر برآورد گردید که برای دستیابی به نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای استفاده شد. ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش پرسشنامه بود که روایی محتوایی آن با نظر پانلی از کارشناسان و متخصصان در زمینه موضوع مورد پژوهش مورد تأیید قرار گرفت. برای تعیین پایایی ابزار تحقیق، در مرحله پیش‌آزمون از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که مقدار آن برای بخش‌های مختلف پرسشنامه در حد مناسب (بالای ۰/۷) بود. بر اساس نتایج تحقیق در خصوص وضعیت امنیت غذایی خانوارهای روستایی بر مبنای شاخص‌های گانه مقیاس دسترسی نامنی غذایی خانوار مشخص شد که بیشترین فراوانی (۶۷/۴ درصد) مربوط به پاسخگویانی بود که در وضعیت نامنی شدید به سر می‌بردند. نتایج تحلیل همبستگی حاکی از آن بود که متغیر وضعیت امنیت غذایی با متغیرهای سابقه کار کشاورزی، فاصله روستا با نزدیک‌ترین شهر و فاصله روستا با نزدیک‌ترین بازار و مرکز خرید رابطه منفی و معنی‌دار و با سه متغیر مساحت اراضی آبی، میزان درآمد ماهانه از فعالیت غیر کشاورزی و سطح مشارکت و ارتباطات اجتماعی رابطه مثبت و معنی‌دار داشت. با توجه به نتایج آزمون مقایسه‌ای مشخص شد که بین وضعیت امنیت غذایی پاسخگویان مطالعه شده برحسب متغیر شغل اصلی تفاوت معنی‌دار وجود داشت.

واژه‌های کلیدی: شهرستان زنجان، نامنی غذایی، روستاییان، مشخصه‌های جمعیت‌شناختی.

استادیار، دانشکده کشاورزی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.
دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، دانشکده کشاورزی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.

*نویسنده مسئول، پست الکترونیک: safa@znu.ac.ir

امنیت غذایی یکی از موضوعات کلیدی در حوزه توسعه روستایی و توسعه کشاورزی به شمار می‌رود (نوروزی و همکاران، ۱۳۹۲). علیرغم اینکه بخش کشاورزی و روستایی پایگاه اصلی تولید محصولات کشاورزی و مواد غذایی است، بر اساس مطالعات بالینی انجام شده، کمبود انواع ریزمغذی‌ها جزء معضلات اصلی بهداشتی- تغذیه‌ای کشور به‌ویژه روستاها به شمار می‌آیند، به‌نحوی که جامعه روستایی کشور با مشکلات ناامنی غذایی به‌خصوص در میان زنان و کودکان روبرو است (نوروزی و همکاران، ۱۳۹۲؛ نادری‌مه‌دی و جلیلیان، ۱۳۹۵). در واقع، با توجه به اینکه خانوارهای روستایی برای تأمین معیشت به کشاورزی وابسته‌اند، به میزان بیشتری در معرض ناامنی غذایی قرار دارند؛ برای نمونه، بنا بر ارزیابی سازمان خواربار و کشاورزی، ۷۵ درصد از گرسنگان مزمن در مناطق روستایی سکونت دارند (اصغریان دستنایی و همکاران، ۱۳۹۲). همچنین، نتایج تحقیق احمدی فیروزجانی و همکاران (۱۳۹۵) نیز نشان می‌دهد که خانوارهای روستایی در مقایسه با خانوارهای شهری از سطح امنیت غذایی پایین‌تری برخوردارند و آسیب‌پذیری آن‌ها نسبت به ناامنی غذایی بیشتر است. در این خصوص، نادری‌مه‌دی و جلیلیان (۱۳۹۵) نیز بر این باورند که افراد روستایی که عموماً از سطح اقتصادی- اجتماعی پایین‌تری برخوردارند، نسبت به دیگران کمبود غذایی بیشتری را تجربه می‌کنند و شانس کمتری برای خرید غذاهای پیشنهاد شده سالم و مغذی، حاوی چربی کم‌فند و نمک کم و فیبر بالا دارند و در مجموع، انواع کمتری از میوه‌جات و سبزیجات را مصرف می‌کنند. به‌طور مشابه، سواری و همکاران (۱۳۹۳) در بررسی وضعیت امنیت غذایی خانوارهای روستایی ایران نشان دادند که ۵۰ درصد از روستاییان با کمبود آهن و کلسیم و نیز انواع ویتامین‌ها، ید و کلسیم مواجه هستند. با توجه به مطالب اشاره شده، در حال حاضر امنیت غذایی در کشور به‌ویژه مناطق روستایی به یک چالش عمده تبدیل شده (کیان و همکاران، ۱۳۹۵) و به‌طور کم و بیش در تمامی نواحی روستایی کشور از جمله شهرستان زنجان مشاهده می‌شود. در این زمینه، شواهد حاکی از آن است که ۴۳/۱ درصد از خانوارهای روستایی در شهرستان زنجان دارای ناامنی غذایی بدون گرسنگی، ۱۵/۵ درصد دارای ناامنی غذایی با گرسنگی متوسط و ۹/۶۵ درصد نیز خانوارها نیز دارای ناامنی غذایی با گرسنگی شدید می‌باشند که در صورت عدم برنامه‌ریزی صحیح در ادامه این روند تشدید خواهد شد (قدیری‌معصوم و همکاران، ۱۳۹۴). به‌هرحال، آنچه مسلم است نارسایی کمی و کیفی در مصرف مواد غذایی در مناطق روستایی می‌تواند بر سلامت و کارایی بهره‌برداران کشاورزی اثر منفی گذاشته و در نهایت، تهدیدی برای امنیت غذایی در کل جامعه باشد. از این‌رو، آگاهی از وضعیت امنیت غذایی در مناطق روستایی و تلاش برای بهبود آن سیاستی راهبردی در اقتصاد کلان محسوب می‌شود (تنهایی و همکاران، ۱۳۹۴). با در نظر گرفتن اهمیت موضوع، هدف اصلی این پژوهش بررسی وضعیت امنیت غذایی در میان روستاییان شهرستان زنجان و رابطه آن با مشخصه‌های جمعیت‌شناختی آنان بود. با توجه به هدف و محدوده موضوعی پژوهش در ادامه به بررسی نتایج برخی از مهم‌ترین پژوهش‌های مرتبط داخلی و خارجی پرداخته شده است.

طاهری و همکاران (۱۳۹۵) در بررسی میزان شیوع ناامنی غذایی و عوامل همراه آن در روستای قه‌بی از توابع استان اصفهان مشخص کردند که ناامنی غذایی در جامعه مورد بررسی شایع بود و با عوامل اجتماعی- اقتصادی رابطه داشت. بر اساس نتایج این تحقیق، عواملی مانند سطح بالاتر تحصیلات پدر و مادر و وضعیت اقتصادی بهتر، موجب کاهش ناامنی غذایی در خانوارهای مورد بررسی شد و کودکانی که در خانواده‌های ناامن بودند، بهره‌هوشی پایین‌تری داشته و مواد مغذی کمتری مصرف می‌کردند. پاکروان و همکاران (۱۳۹۴) در شناسایی عوامل مؤثر بر امنیت غذایی خانوارهای شهری و روستایی ایران مشخص کردند که در هر دو مدل شهری و روستایی، متغیرهای تعداد اعضای خانوار و سطح تحصیلات سرپرست خانوار، اثر معنی‌دار بر امنیت غذایی داشتند. همچنین در مدل روستایی، تحصیلات دانشگاهی به افزایش آگاهی سرپرست خانوار از کیفیت مواد غذایی و بهبود وضعیت امنیت غذایی منجر می‌شد، اما این متغیر در مدل شهری، اثر منفی بر امنیت غذایی داشت. در مطالعه دیگری، فلاح‌تفتی و همکاران (۱۳۹۴) در بررسی امنیت غذایی سالمندان و عوامل مرتبط با آن در شهر اراک نشان دادند که بین سطح سواد، شغل، وضعیت تأهل، نمایه توده بدن، ابتلا به بیماری‌های مختلف و بعد خانوار با امنیت غذایی رابطه معنی‌داری وجود داشت. رستمی و همکاران (۱۳۹۳) در مطالعه‌ای عوامل مؤثر بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی روستای کرناچی کرمانشاه را مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج این تحقیق حاکی از آن بود که ۶۸ درصد از خانوارها دچار ناامنی

غذایی بودند و بین وضعیت اجتماعی و اقتصادی خانوار با امنیت غذایی خانوارهای مورد مطالعه رابطه معنی داری وجود داشت. همچنین، بین امنیت غذایی خانوار با میزان درآمد ماهیانه خانوار، جایگاه شغلی پدر، وضعیت دارا بودن تسهیلات زندگی، سطح سواد مادر و بعد خانوار رابطه مثبت و معنی دار وجود داشت. سواری و همکاران (۱۳۹۳) در مطالعه امنیت غذایی و عوامل مؤثر بر آن در مناطق روستایی شهرستان دیواندره به این نتیجه رسیدند که بین درآمد خانوار، تعداد شاغلان خانوار، فاصله محل سکونت تا شهر، بعد خانوار، مقدار زمین زراعی و باغی در تملک خانواده و سطح تحصیلات مادر خانواده، رابطه مثبت و معنی دار و بعد خانوار و فاصله محل سکونت تا شهر نیز رابطه منفی و معنی داری با امنیت غذایی وجود داشت. نجفیان زاده و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیقی پیرامون شیوع ناامنی غذایی در خانوارهای روستایی شهرستان اراک و ارتباط برخی عوامل اقتصادی- اجتماعی و جمعیتی با آن دریافتند که شیوع ناامنی غذایی در مناطق مورد بررسی بالا بود. همچنین، متغیرهای جنس سرپرست، سن سرپرست، تحصیلات والدین، تعداد فرزندان، درآمد و وضعیت اقتصادی خانوارها رابطه معنی داری با ناامنی غذایی داشتند. حکیم و همکاران (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان شیوع ناامنی غذایی و عوامل مرتبط با آن به این نتیجه رسیدند که سن پدر و مادر، سطح تحصیلات والدین، شغل والدین، بعد خانوار، داشتن کودک زیر ۱۸ سال، وضعیت نمایه توده بدن و قومیت بر وضعیت ناامنی غذایی تأثیر داشتند. عبدالله و همکاران (Abdullah et al., 2017) در مطالعه عوامل مؤثر بر امنیت غذایی خانوار در مناطق روستایی شمال کشور پاکستان نشان دادند که ناامنی غذایی خانوارها تحت تأثیر عواملی مانند سن، جنس، آموزش، پول، بیکاری، تورم، دارایی‌ها و بیماری قرار داشت. علاوه بر این، متغیر جنس نقش مهمی در امنیت غذایی خانوارها ایفا می‌کرد و در خانوارهایی که زنان سرپرست خانوار بودند، امنیت غذایی به مراتب پایین‌تر از خانوارهایی بود که مردان سرپرست خانوار بودند. علی و ارنشتین (Ali & Erenstein, 2017) در ارزیابی استفاده کشاورزان از شیوه‌های سازگاری با تغییرات اقلیمی و تأثیر آن بر امنیت غذایی و فقر در پاکستان، به این نتیجه رسیدند که احتمال استفاده از شیوه‌های سازگاری در بین کشاورزان جوان، تحصیل کرده و همچنین کشاورزان ثروتمند و بزرگ مالک بیشتر بود. افزون بر این، بین برخی از شیوه‌های سازگاری استفاده شده با آموزش سرپرست خانوارها، اندازه زمین، تعداد اعضای خانوار و دسترسی به اعتبارات رابطه مثبت و معنی داری وجود داشت. در نهایت، سیخامپو (Sekhampu, 2013) در مطالعه عوامل تعیین‌کننده وضعیت ایمنی غذایی خانوارها در آفریقای جنوبی به این نتیجه رسید که در حدود ۳۸ درصد از خانوارهای نمونه در امنیت غذایی به سر می‌بردند و عواملی همچون درآمد خانوار، اندازه خانوار، وضعیت اشتغال و تأهل سرپرست خانوار و وضعیت اشتغال همسر از عوامل مؤثر بر امنیت غذایی در این منطقه بودند.

روش پژوهش

به لحاظ روش شناختی، این تحقیق از نظر میزان کنترل متغیرها، غیرآزمایشی و توصیفی، از نظر روش گردآوری داده‌ها، میدانی و در نهایت به لحاظ قابلیت تعمیم یافته‌ها، از نوع پیمایشی به شمار می‌آید. جامعه آماری تحقیق حاضر، سرپرستان خانوار در مناطق روستایی شهرستان زنجان بود که بر اساس آخرین سرشماری (سال ۱۳۹۵)، تعداد آن‌ها ۲۵۸۶۴ خانوار گزارش شده است. به منظور برآورد حجم نمونه نیز از فرمول بارتلت و همکاران (Bartlett et al., 2001) استفاده گردید که بر اساس آن، حجم نمونه ۳۷۹ نفر به دست آمد. برای دستیابی به نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای استفاده شد؛ بدین ترتیب که در مرحله نخست با توجه به پراکندگی پاسخگویان در سطح شهرستان زنجان و دشواری گردآوری داده‌ها از تمامی دهستان‌ها، از بین ۱۳ دهستان شهرستان زنجان چهار دهستان شامل غنی بیگلو (در بخش زنجان رود)، زنجان رود بالا، معجزات (در بخش مرکزی) و سهرین (در بخش قره‌پشتلو) به طور تصادفی ساده انتخاب شدند. در مرحله بعد، از میان ۱۰۵ روستای چهار دهستان اشاره شده و با در نظر گرفتن تعداد روستاها در هر یک از این دهستان‌ها، ۳۵ روستا برای انجام مطالعه مد نظر قرار گرفت و سپس، متناسب با تعداد خانوارها در هر یک از روستاهای انتخاب شده، تعداد نمونه در هر یک از روستاها تعیین گردید. در نهایت، این نمونه‌ها به طور تصادفی ساده از بین سرپرستان خانوار در هر روستا انتخاب و داده‌های مورد نیاز از طریق آن‌ها گردآوری شد. البته، شایان ذکر است که پس از گردآوری داده‌ها، از ۳۷۹ پرسشنامه توزیع شده، ۲۶ پرسشنامه به دلیل ناقص بودن و داشتن اطلاعات گم‌شده از فرایند تحلیل حذف و در نهایت، تعداد ۳۵۳ پرسشنامه وارد تحلیل نهایی شد. ابزار گردآوری داده‌ها در این تحقیق پرسشنامه بود که از دو بخش اصلی مشخصه‌های جمعیت شناختی پاسخگویان و سنجش سطح

امنیت غذایی خانوارهای مورد مطالعه شامل نه پرسش بر مبنای مقیاس دسترسی نامنی غذایی خانوار (Household Food Insecurity Access Scale: HFIAS) در قالب طیف چهار سطحی خیر=۱، به‌ندرت=۲، گاهی اوقات=۳، بیشتر اوقات=۴) تشکیل شده بود. روایی محتوایی پرسشنامه با نظرسنجی از اساتید دانشگاه زنجان و پس از انجام اصلاحات ضروری تأیید شد. جهت تعیین قابلیت اعتماد (پایایی) ابزار تحقیق پیش‌آزمون انجام گرفت که مقدار آلفای کرونباخ محاسبه شده برای مقیاس اصلی پرسشنامه یعنی امنیت غذایی خانوارهای مورد مطالعه در حد مناسب (یعنی ۰/۸۲) بود. پرسشنامه‌های تکمیل شده پس از بازبینی و کدگذاری در نرم‌افزار SPSS^{win22} آماده تجزیه و تحلیل گردید. در بخش آمار توصیفی از آماره‌هایی همچون فراوانی، درصد، درصد جمع، انحراف معیار و میانگین و در بخش آمار استنباطی نیز از تحلیل همبستگی و مقایسه‌ای استفاده شد.

یافته‌ها و بحث

رتبه‌بندی گویه‌های مرتبط با مؤلفه وضعیت امنیت غذایی خانوارهای روستایی مورد مطالعه در جدول ۱ نشان داده شده است. همان‌طور که از نتایج مشخص می‌شود، دو گویه "در یک ماه گذشته، آیا پیش آمده است که شما یا یکی از اعضای خانواده به دلیل نداشتن پول کافی، چند نوع غذای تکراری را در روزهای متوالی بخورید؟" و "آیا در یک ماه گذشته، این نگرانی به شما دست داده است که اعضای خانواده شما غذای کافی برای خوردن نداشته باشند؟"، از نظر پاسخگویان مورد مطالعه بیشترین میزان رتبه را کسب نموده‌اند. همچنین، همان‌طور که از نتایج پدیداست، میانگین کل گویه‌های بررسی شده ۱/۵۹ بود.

جدول ۱- رتبه‌بندی گویه‌های مرتبط با وضعیت امنیت غذایی خانوارهای روستایی

رتبه	گویه‌ها	میانگین*	انحراف معیار
۱	در یک ماه گذشته، آیا پیش آمده است که شما یا یکی از اعضای خانواده به دلیل نداشتن پول کافی، چند نوع غذای تکراری را در روزهای متوالی بخورید؟	۲/۱۱	۱/۰۹
۲	آیا در یک ماه گذشته، این نگرانی به شما دست داده است که اعضای خانواده شما غذای کافی برای خوردن نداشته باشند؟	۱/۶۹	۰/۹۹
۳	در یک ماه گذشته، آیا پیش آمده است که شما یا یکی از اعضای خانواده به دلیل نداشتن غذای کافی، یکی از سه وعده‌ی غذایی اصلی (ناهار، شام و صبحانه) را حذف کرده باشید؟	۱/۶۸	۰/۸۹
۴	در یک ماه گذشته، آیا نداشتن پول کافی موجب شده است که شما یا یکی از اعضای خانواده نتوانید مواد غذایی موردعلاقه‌تان را بخورید؟	۱/۶۵	۰/۹۸
۵	در یک ماه گذشته، آیا پیش آمده است که شما یا یکی از اعضای خانواده به دلیل نداشتن غذای کافی، کمتر از مقدار مورد نیازتان در یک وعده غذایی بخورید و گرسنه از سر سفره بلند شده باشید؟	۱/۵۱	۰/۸۱
۶	در یک ماه گذشته، آیا پیش آمده است که شما یا یکی از اعضای خانواده به دلیل نداشتن پول کافی برای خرید انواع غذاها، به‌ناچار غذایی را بخورید که دوست نداشته‌اید؟	۱/۵۸	۰/۸۶
۷	در یک ماه گذشته، آیا پیش آمده است که به دلیل نداشتن پول کافی برای خرید غذا، هیچ چیزی برای خوردن در خانه شما نباشد؟	۱/۴۲	۰/۸۰
۸	در یک ماه گذشته، آیا پیش آمده است که شما یا یکی از اعضای خانواده به دلیل نداشتن غذای کافی، شب گرسنه خوابیده باشید؟	۱/۳۶	۰/۷۵
۹	در یک ماه گذشته، آیا پیش آمده است که شما یا یکی از اعضای خانواده به دلیل نداشتن غذای کافی، یک شبانه‌روز هیچ خوراکی‌ای نخورده باشید؟	۱/۲۸	۰/۶۸
	مجموع	۱/۵۹	۰/۸۷

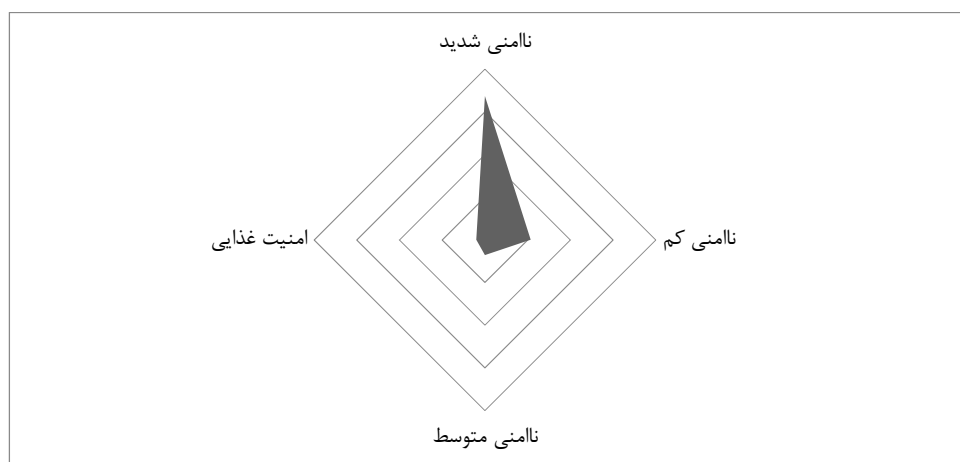
* برحسب طیف چهار سطحی (خیر=۰؛ به‌ندرت=۱؛ گاهی اوقات=۲؛ بیشتر اوقات=۳)

در این بخش به‌منظور تبیین بهتر وضعیت خانوارهای روستایی بر اساس شاخص‌های نه‌گانه سنجش امنیت غذایی HFIAS، به تعیین سطح امنیت غذایی آنان پرداخته شد. همان‌طور که از نتایج کسب شده پیداست، بیشترین فراوانی (۶۷/۴ درصد) مربوط به پاسخگویانی بود که در وضعیت نامنی شدید به سر می‌بردند. نکته قابل توجه آن است که تنها در حدود چهار درصد از پاسخگویان بررسی شده در وضعیت امنیت غذایی قرار داشتند (جدول ۲).

جدول ۲- توزیع فراوانی خانوارهای روستایی برحسب سطح امنیت غذایی آنان

طبقه	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
ناامنی شدید	۲۳۸	۶۷/۴	۶۷/۴
ناامنی کم	۷۶	۲۱/۵	۸۹
ناامنی متوسط	۲۵	۷/۱	۹۶
امنیت غذایی	۱۴	۴	۱۰۰

در نمودار ۱ نیز نتایج کسب شده در خصوص توزیع درصدی خانوارهای روستایی برحسب سطح امنیت غذایی آنان در قالب نمودار نشان داده شده است.

نمودار ۱- توزیع درصدی پاسخگویان برحسب سطح امنیت غذایی آنان

نتایج تحلیل همبستگی حاکی از آن بود که متغیر وضعیت امنیت غذایی با متغیرهای سابقه کار کشاورزی، فاصله روستا با نزدیک‌ترین شهر و فاصله روستا با نزدیک‌ترین بازار و مرکز خرید رابطه منفی و معنی‌دار و با دو متغیر مساحت اراضی آبی و میزان درآمد ماهانه از فعالیت غیر کشاورزی رابطه مثبت و معنی‌دار داشت (جدول ۳).

جدول ۳- رابطه بین سطح امنیت غذایی با متغیرهای مربوط به مشخصه‌های فردی - حرفه‌ای - اجتماعی

متغیر تصادفی اول	متغیر تصادفی دوم	نوع آزمون	مقدار ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری
سطح امنیت غذایی	سطح تحصیلات (پاسخگو)	اسپیرمن	۰/۰۴۲	۰/۴۳۰
	سطح تحصیلات همسر		-۰/۰۶۹	۰/۱۹۷
سطح امنیت غذایی	سن	پیرسون	-۰/۰۵۹	۰/۲۶۸
	تعداد افراد تحت تکفل		-۰/۰۰۲	۰/۹۶۶
	تعداد افراد باسواد در خانواده		-۰/۰۹۵	۰/۰۷۷
	تعداد فرزندان زیر ۱۸ سال		۰/۰۵۸	۰/۲۷۸
	تعداد افراد شاغل در خانواده		-۰/۰۷۷	۰/۱۵۰
	سابقه کار کشاورزی		-۰/۱۵۴**	۰/۰۰۴
تعداد دام			-۰/۰۲۳	۰/۸۲۹

ادامه جدول ۳

متغیر تصادفی اول	متغیر تصادفی دوم	نوع آزمون	مقدار ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری
سطح امنیت غذایی	مساحت اراضی آبی	پیرسون	۰/۲۲۵**	۰/۰۰۳
	مساحت اراضی دیم		۰/۱۰۳	۰/۱۶۵
	میزان درآمد ماهانه از فعالیت کشاورزی		-۰/۰۴۸	۰/۵۱۸
	میزان درآمد ماهانه از فعالیت غیر کشاورزی		۰/۱۲۳*	۰/۰۲۱
	فاصله روستا با نزدیک‌ترین شهر		-۰/۱۸۳**	۰/۰۰۱
	فاصله روستا با نزدیک‌ترین بازار و مرکز خرید		-۰/۱۸۵**	۰/۰۰۱

** معنی‌داری در سطح ۰/۰۵ * معنی‌داری در سطح ۰/۰۱

همچنین نتایج حاصل از همبستگی نشان داد که مقدار ضریب همبستگی بین سطح امنیت غذایی با سطح مشارکت و ارتباطات اجتماعی پاسخگویان برابر با ۰/۱۴۲ بود که در سطح ۰/۰۱ معنی‌دار بود. به عبارت دیگر، پاسخگویان با سطح مشارکت و ارتباطات اجتماعی بالاتر، از سطح امنیت غذایی بهتری برخوردار بودند (جدول ۴).

جدول ۴- رابطه بین سطح امنیت غذایی با سطح مشارکت و ارتباطات اجتماعی پاسخگویان

متغیر تصادفی اول	متغیر تصادفی دوم	نوع آزمون	مقدار ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری
سطح امنیت غذایی	سطح مشارکت و ارتباطات اجتماعی	پیرسون	۰/۱۴۲**	۰/۰۰۸

** معنی‌داری در سطح ۰/۰۱

نتایج حاصل از مقایسه میانگین سطح امنیت غذایی برحسب جنس پاسخگویان با استفاده از آزمون من‌ویتنی نشان داد که بین سطح امنیت غذایی پاسخگویان مرد و زن تفاوت معنی‌داری وجود نداشت (جدول ۵).

جدول ۵- مقایسه سطح امنیت غذایی برحسب جنس پاسخگویان

متغیر وابسته	متغیر گروه‌بندی	آماره		مقدار Z	سطح معنی‌داری
		تعداد	میانگین رتبه‌ای		
سطح امنیت غذایی	مرد	۳۲۸	۱۷۵/۰۲	-۱/۳۳۶	۰/۱۸۱
	زن	۲۵	۲۰۲/۹۸		

نتایج حاصل از آزمون کروسکال‌والیس مندرج در جدول ۶ نشان داد که بین سطح امنیت غذایی پاسخگویان برحسب شغل اصلی آن‌ها تفاوت معنی‌داری در سطح ۰/۰۱ وجود داشت.

جدول ۶- مقایسه سطح امنیت غذایی برحسب شغل اصلی پاسخگویان

متغیر وابسته	متغیر گروه‌بندی	آماره		مقدار Z	سطح معنی‌داری
		تعداد	میانگین رتبه‌ای		
سطح امنیت غذایی	کشاورز	۱۴۲	۱۶۰/۰۳	۲۳/۶۰۲**	۰/۰۰۱
	دامدار	۱۵	۱۹۵/۹۷		
	کارگر	۱۰۴	۱۶۶/۵۳		
	مغازه‌دار	۱۶	۱۱۵/۶۳		
	سایر	۶۸	۲۱۸/۴۲		

** معنی‌داری در سطح ۰/۰۱

برای مقایسه میانگین سطح امنیت غذایی برحسب استفاده از وام و تسهیلات اعتباری طی یک سال گذشته از آزمون t مستقل استفاده شد. همان طور که در جدول ۷ مشخص شده است بین میانگین سطح امنیت غذایی برحسب استفاده/ عدم استفاده از وام و تسهیلات اعتباری تفاوت معنی داری وجود نداشت.

جدول ۷- مقایسه سطح امنیت غذایی برحسب استفاده از وام و تسهیلات اعتباری طی یک سال

متغیر وابسته	متغیر گروه بندی	آماره			مقدار t	سطح معنی داری
		تعداد	میانگین	انحراف معیار		
سطح امنیت غذایی	استفاده از وام	۱۰۴	۱۳/۹۲۳	۶/۲۱۶	-۰/۷۹۴	۰/۴۲۷
	عدم استفاده از وام	۲۴۹	۱۴/۴۹۸	۶/۱۹۱		

نتایج حاصل از آزمون t برای مقایسه سطح امنیت غذایی برحسب قرار داشتن/ نداشتن روستای محل سکونت پاسخگویان در کنار جاده اصلی نشان داد که بین میانگین امنیت غذایی پاسخگویان برحسب این متغیر تفاوت معنی داری وجود نداشت (جدول ۸).

جدول ۸- مقایسه سطح امنیت غذایی برحسب قرار داشتن در کنار جاده اصلی

متغیر وابسته	متغیر گروه بندی	آماره			مقدار t	سطح معنی داری
		تعداد	میانگین	انحراف معیار		
سطح امنیت غذایی	قرار داشتن	۱۷۱	۱۴/۸۲۵	۶/۲۳۴	۱/۴۶۰	۰/۱۴۵
	قرار نداشتن	۱۸۲	۱۳/۸۶۳	۶/۱۳۸		

نتیجه گیری و پیشنهادها

امروزه، امنیت غذایی به عنوان هدف اصلی سیاست های توسعه و از محورهای اصلی تأمین سلامت افراد جامعه به شمار می آید و اهمیت آن تا حدی است که حتی برخی محققان و صاحب نظران، توسعه انسانی در یک کشور را در گروه امنیت غذایی پایدار در نظر گرفته اند (کیان و همکاران، ۱۳۹۵). از این رو، درک و شناخت دقیق مسئله امنیت غذایی در جوامع مختلف و شناسایی عوامل مؤثر بر آن، موضوعی حیاتی به نظر می رسد. در این باره، با در نظر گرفتن آسیب پذیری بیشتر افراد در مناطق روستایی، اهمیت این موضوع در جوامع روستایی و لزوم برنامه ریزی منسجم در این زمینه بیش از پیش نمایان می شود. با توجه به اهمیت موضوع، این پژوهش با هدف اصلی بررسی وضعیت امنیت غذایی در میان روستاییان شهرستان زنجان و رابطه آن با مشخصه های جمعیت شناختی افراد انجام گرفت. در مجموع، بر اساس نتایج این پژوهش می توان نتیجه گرفت که بیشتر خانوارهای روستایی مطالعه شده در شهرستان زنجان در وضعیت ناامنی شدید به سر برده و تنها شمار اندکی از آنها در وضعیت امنیت غذایی قرار داشتند. همچنین بر اساس نتایج این پژوهش مشخص شد که مشخصه های جمعیت شناختی روستاییان به ویژه متغیرهایی همچون متغیرهای سابقه کار کشاورزی، فاصله روستا با نزدیک ترین شهر و فاصله روستا با نزدیک ترین بازار، مرکز خرید، مساحت اراضی آبی، میزان درآمد ماهانه از فعالیت غیر کشاورزی و سطح مشارکت و ارتباطات با سطح امنیت غذایی آنان رابطه معنی داری داشتند. افزون بر این، بین وضعیت امنیت غذایی پاسخگویان مطالعه شده برحسب متغیر شغل اصلی نیز تفاوت معنی داری وجود داشت. این یافته ها با نتایج مطالعات مختلفی همچون طاهری و همکاران (۱۳۹۵)، رستمی و همکاران (۱۳۹۳)، سواری و همکاران (۱۳۹۳)، نجفیان زاده و همکاران (۱۳۹۳)، عبدالله و همکاران (Abdullah et al., 2017) و سیخامپو (Sekhampu, 2013) همخوانی داشتند.

گروه قابل توجهی از جامعه در حالی که دسترسی اقتصادی و فیزیکی به مواد غذایی دارند، اما رفتارها و انتخاب های غذایی نامناسبی را شان می دهند که در تحلیل ریشه یابی این گونه رفتارهای غذایی در جامعه علاوه بر سهم غذا و درآمد خانوار، توجه به نقش متغیرهای جمعیت شناختی خانوارها لازم و ضروری به نظر می رسد. برای نمونه، در تفسیر ارتباط میزان درآمد با

امنیت غذایی می‌توان چنین استنباط کرد که درآمد بالاتر امکان انتخاب بیشتری در زمینه تهیه غذا را به خانواده می‌دهد، به طوری که خانوار می‌تواند بخش مناسبی از درآمد خود را صرف تهیه غذا کند. از طرفی خانوارهای کم درآمد، به‌منظور تأمین کالری موردنیاز خود به غذاهای با انرژی بالا اما با ارزش غذایی کم روی می‌آورند؛ یعنی با کاهش درآمد در خانوار، ابتدا از کیفیت غذا و سپس از کمیت آن کاسته می‌شود (رستمیان‌مطلق، ۱۳۹۴). در این زمینه، نجاتی‌صالح‌خانی و همکاران (۱۳۹۶) چنین بحث می‌کنند که خانوارهای با وضع اقتصادی بهتر حق انتخاب بیشتری در زمینه تهیه غذا دارند و با افزایش قدرت خرید و دسترسی بیشتر به مواد غذایی می‌توانند درصد بیشتری از درآمد خود را صرف هزینه خوراک کنند. به همین منوال، در خصوص ارتباط وضعیت شغلی سرپرست خانوار با امنیت غذایی می‌توان استدلال کرد که جایگاه شغلی با درآمد خانوار در ارتباط است و مشاغل با درآمد بالاتر، سطوح بالاتر اقتصادی و دسترسی بیشتر خانوار به مواد غذایی را منجر می‌شود. در واقع، وجود یک شغل مناسب، ایجاد درآمد می‌کند و سبب افزایش قدرت خرید خانوار می‌شود (رستمیان‌مطلق، ۱۳۹۴).

در نهایت، در تفسیر ارتباط موقعیت ارتباطی/ مکانی روستا با امنیت غذایی می‌توان بیان داشت، خانوارهایی که رابطه بیشتری با مرکز دهستان و شهرستان دارند، در شاخص‌های دسترسی به مواد غذایی مورد نیاز خانوار، کافی بودن مراکز عرضه‌کننده مواد غذایی و پایین بودن هزینه دسترسی به مواد غذایی وضعیت مطلوب‌تری داشته و در نهایت از امنیت غذایی بهتری برخوردار هستند. یکی دیگر از اثرات مثبت نزدیکی روستا به مرکز دهستان و شهرستان و برخورداری روستا از جاده‌ها و راه‌های دسترسی مناسب به دیگر مناطق، تنوع منابع درآمدی خانوارهای روستاهای هدف از طریق دارا بودن اشتغال دائم و فروش مستقیم محصولات به این مناطق است؛ این خانوارها در مقایسه با دیگر خانوارها در شش ماه دوم سال دارای شغل و درآمد پایدار بوده و در مقابل نوسانات درآمدی آسیب‌پذیری کمتری را متحمل می‌شوند و در نهایت امنیت غذایی بیشتری دارند (قدیری‌معصوم و همکاران، ۱۳۹۴). به همین منوال، هرچقدر دسترسی به مراکز خرید بیشتر و زمان طی شده به بازار کم باشد، به تبع آن امنیت غذایی خانوارها نیز افزایش می‌یابد (چراغی و همکاران، ۱۳۹۷).

منابع

- احمدی‌فیروزجانی، ع.، شعبانعلی‌فمی، ح.، مطیعی، ن.، و محمدی‌نصرآبادی، ف. (۱۳۸۹). تحلیل تغییرات فصلی وضعیت امنیت غذایی خانوارهای کشاورزان خرده‌پای استان مازندران. *فصلنامه تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، دوره ۲-۴۱، شماره ۳، صص ۴۹۹-۵۱۰.
- اصغریان‌دستنایی، ا.، کرمی، ع.، و کشاورز، م. (۱۳۹۲). تعیین‌کننده‌های امنیت غذایی خانوارهای روستایی. *فصلنامه اقتصاد کشاورزی*، دوره ۷، شماره ۱، صص ۱۰۹-۸۷.
- پاکروان، م. ر.، حسینی، س. ص.، سلامی، ح.، و یزدانی، س. (۱۳۹۴). شناسایی عوامل مؤثر بر امنیت غذایی خانوارهای شهری و روستایی ایران. *فصلنامه تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، دوره ۴۶، شماره ۳، صص ۳۹۵-۴۰۸.
- تنهایی، م.، زارع، ا.، شیرانی‌بیدآبادی، ف.، و جولایی، ر. (۱۳۹۴). بررسی وضعیت امنیت غذایی با استفاده از شاخص تنوع غذایی (مطالعه موردی: مناطق روستایی شهرستان مرودشت استان فارس). *فصلنامه روستا و توسعه*، دوره ۱۸، شماره ۴، صص ۳۵-۱۷.
- چراغی، م.، محمدی یگانه، ب.، و اسکندری‌شهرکی، ز. (۱۳۹۷). تحلیل عوامل جغرافیایی مؤثر در امنیت غذایی خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: شهرستان زنجان). *فصلنامه مهندسی جغرافیایی سرزمین*، دوره ۲، شماره ۳، صص ۴۷-۵۸.
- رستمی، ف.، شاهمرادی، م. و بقایی، س. (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی مورد مطالعه: روستای کرناچی، شهرستان کرمانشاه. *فصلنامه تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، دوره ۴۵، شماره ۴، صص ۷۲۵-۷۳۷.
- رستمیان‌مطلق، ز. (۱۳۹۴). برآورد وضعیت امنیت غذایی در مناطق روستایی استان کرمانشاه و بررسی عوامل مؤثر بر آن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده کشاورزی، دانشگاه زنجان.

- سواری، م.، شعبانعلی فمی، ح.، و دانشور عامری، ژ. (۱۳۹۳). امنیت غذایی و عوامل مؤثر بر آن در جامعه روستایی شهرستان دیواندره. *فصلنامه پژوهش‌های روستایی*، دوره ۵، شماره ۲، صص ۳۱۱-۳۳۲.
- طاهری، ف.، هنرکار شفیعی، ا.، و درستی، د. ا. ر. (۱۳۹۵). بررسی میزان شیوع ناامنی غذایی و عوامل همراه آن در روستای قهپی از توابع استان اصفهان در سال ۱۳۹۵. *پژوهنده (فصلنامه پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی)*، دوره ۲۱، شماره ۳، صص ۱۴۵-۱۳۸.
- فلاح تفتی، ل.، مظفری خسروی، ح.، نجارزاده، آ.، و فلاح زاده، ح. (۱۳۹۴). بررسی وضعیت امنیت غذایی سالمندان و عوامل مرتبط با آن در شهر اراک در سال ۱۳۹۱. *فصلنامه علمی پژوهشی دانشکده بهداشت یزد*، دوره ۱۴، شماره ۵، صص ۶۴-۷۸.
- قدیری معصوم، م.، چراغی، م.، و رضوانی، م. ر. (۱۳۹۴). اثرات روابط اقتصادی شهر و روستا بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی (مورد: شهرستان زنجان). *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، دوره ۴، شماره ۴، صص ۶۹-۷۸.
- کیان، ف.، فرهادیان، ه.، و چوپچیان، ش. (۱۳۹۵). بررسی امنیت غذایی خانوارهای شهری استان البرز. *فصلنامه علوم و صنایع غذایی*، دوره ۱۳، شماره ۵۵، صص ۱۶۷-۱۷۹.
- نادری مهدی، ک.، و جلیلیان، س. (۱۳۹۵). واکاوی ناامنی غذایی و برخی عوامل مؤثر بر آن در زنان روستایی سرپرست خانوار شهرستان اسلام آباد غرب. *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، دوره ۵، شماره ۱۴، صص ۲۹-۴۵.
- نجاتی صالح‌خانی، ف.، نعمتی، م.، رضایی اردلانی، ا.، سلیمانی، د.، خسروی، م.، صالحی فدردی، ج.، و اسماعیلی، ح. (۱۳۹۶). بررسی ارتباط وضعیت امنیت غذایی خانوار و برخی عوامل اقتصادی-اجتماعی ضریب هوشی کودکان در سال ۱۳۹۵ در مشهد. *فصلنامه دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی مشهد*، دوره ۶۰، شماره ۵، صص ۶۹۱-۷۰۰.
- نجفیان زاده، م.، ف.، مبارک‌آبادی، ع.، رنجبران، م.، و نخعی، م. ر. (۱۳۹۳). شیوع ناامنی غذایی در خانوارهای روستایی شهرستان اراک و ارتباط برخی عوامل اقتصادی-اجتماعی و جمعیتی با آن در سال ۱۳۹۲-۹۳. *فصلنامه علوم تغذیه و صنایع غذایی ایران*، دوره ۹، شماره ۴، صص ۳۵-۴۴.
- نوروزی، ن.، مقدسی، ر.، و شمس‌الدینی، س. (۱۳۹۲). بررسی فقر و ناامنی غذایی و عوامل مؤثر بر آن در خانوارهای روستایی استان خوزستان. *اولین همایش الکترونیکی ملی چشم‌انداز اقتصاد ایران با رویکرد حمایت از تولید ملی، خوراسگان*، ۲۸ آذرماه ۱۳۹۲، صص ۱-۱۶.

- Abdullah, S., Zhou, D., Tariq Shah, S., Waqar, Ahmad, I., and Aasir, I. (2017). Factors affecting household food security in rural northern hinterland of Pakistan. *Journal of the Saudi Society of Agricultural Sciences*, 18(2), 201-210.
- Ali, A., and Erenstein, O. (2017). Assessing farmer use of climate change adaptation practices and impacts on food security and poverty in Pakistan. *Climate Risk Management*, 16, 183-194.
- Bartlett, J., Kotrlik, J., and Higgins, C. (2001). Organizational research: Determining appropriation sample size in research. *Information Technology, Learning, and Performance Journal*, 19(1), 43- 50.
- Sekhampu, T.J. (2013). Determinants of the food security status of households receiving government grants in Kwakwatsi, South Africa. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 4(1), 147-153.

Article Type: Research Article

Investigating the Villagers' Food Security Situation and Determining its Relationship with their Demographic Characteristics (The Case of Zanzan County)

Leila Safa^{1*} and A. Jozi²

(Received: May 21. 2020; Accepted: Sep 20. 2020)

Abstract

The main purpose of this study was to investigate the villagers' food security situation in Zanzan County and to identify its relationship with their demographic characteristics. The statistics population of this research was all heads of households in rural areas of Zanzan County. The population was 25864 cases based on the general census in 2016. According to formula developed by Bartlett and his colleagues in 2001, a sample of 379 household heads was selected using a multistage sampling approach. A questionnaire was employed to collect the data. A panel of experts at University of Zanzan confirmed the face validity of the questionnaire. A pilot study was conducted to establish the reliability of the instrument. Cronbach alpha coefficients for the main scales of questionnaire were at appropriate level (higher than 0.70). The software of SPSS and AMOS20 were used to analyze the data, and the results were presented in two sections of descriptive and inferential statistics. The results of villagers' food security based on Household Food Insecurity Access Scale (HFIAS) showed that the majority of respondents (67.4 percent) suffering from severe food insecurity. The results of the correlation analysis revealed that there were significant negative relationships between food security and the variables agricultural experience, village distance to the nearest city, and village distance to the nearest market and shopping center. Whereas, there were significant positive relationships between food security and variables irrigated lands, monthly income from non-agricultural activities, and level of social interactions and participation. Findings of the comparison test indicated that there was a significant difference among villagers' food security in terms of main occupation.

Keywords: Zanzan county, Food insecurity, Villagers, Demographic characteristics.

¹ Assistant professor, Faculty of Agriculture, University of Zanzan, Zanzan, Iran.

² MSc Graduate, Faculty of Agriculture, University of Zanzan, Zanzan. Iran.

* Corresponding Author, Email: safa@znu.ac.ir